

Розв'язання проблеми обдарованості в умовах сучасної гімназії

Марина НАРОВЛЯНСЬКА,

*практичний психолог, психолог-методист,
науковий кореспондент Інституту психології
імені Г.С. Костюка НАПН України,*

Олена БАБКІНА,

*заступник директора з навчально-виховної роботи,
учитель-методист*

«Діти – наше майбутнє». Цей вислів знайомий кожному. І часто його можна почути не лише від люблячих батьків, але й від політиків, педагогів, науковців... Справді, від того, яким виросте наше сьогоденне молоде покоління, від того, чи зможемо розвинути здібності дітей, виховати з них грамотних, творчих, чесних та порядних людей, залежить майбутнє не лише окремого громадянина чи родини, а й усієї країни. Саме тому останнім часом збільшується кількість спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням окремих предметів, ліцеїв, гімназій та інших навчальних закладів для обдарованої молоді. Так, станом на 1 вересня 2012 р. в Солом'янському районі м. Києва із 63 загальноосвітніх навчальних закладів таких було 23! Але ж звідки беруться обдаровані діти? Як їх знайти, виховати? Спробуємо розібратися!

Підходів до проблеми обдарованості існує багато. Вважається, що першим поняття «обдарованість» сформулював і описав ще в середині XIX ст. у праці «Спадковий геній» («Hereditary Genius») англійський психолог Ф.Гальтон. Надалі проблеми обдарованості та здібностей привертали увагу багатьох дослідників. Аналізуючи праці, присвячені цій темі, можна виокремити дві основні течії, прихильники яких упродовж багатьох десятиліть вели дискусію щодо ролі спадковості та соціального середовища у розвитку обдарованості. Так, представники стенфордської школи Л.Термен та Уіппл, а також інші дослідники, які підтримували цю позицію, вважали, що основну роль у розвитку обдарованості відіграє спадковість, а відповідні показники обдарованості та здібностей є стійкими. Водночас представники чиказької школи на чолі з Ф.Фріменом та їхні однодумці доводили, що головним чинником розвитку обдарованості є соціальне середовище, а отже, виховні впливи сім'ї та школи. Обидві ці позиції є однобічними. Тому науковцями було створено й інші теорії, концепції

та моделі, в яких враховувалася роль різних факторів у формуванні обдарованості.

Так, Дж.Гільфорд розробив концепцію структури інтелекту, в якій виділив 50 факторів, що впливають на здібності людини. При цьому автор залишив свою модель відкритою, і на сьогодні її доповнено вже до 150 факторів. Потрібно зазначити, що модель структури інтелекту Дж.Гільфорда є комплексною, містить опис багатьох різних, насамперед когнітивних, здібностей, а тому надає широкі можливості педагогам в навчальній та розвивальній роботі.

Відповідно до концепції обдарованості Дж.Рензуллі, обдарованість – це поєднання трьох факторів: інтелектуальних здібностей, рівень яких є вищим від середнього, креативності та наполегливості. Також ця концепція враховує значення знань на основі досвіду (тобто ерудиції) та сприятливого оточення. Як наголошував сам автор, кількість дітей, яких можна вважати обдарованими згідно з цією концепцією, значно збільшується порівняно з багатьма іншими концепціями обдарованості. Це пояснюється тим, що розглядувана концепція не пов'язує обдарованість лише з дуже високими показниками за кожним із факторів, а дає можливість вважати обдарованими й тих, хто має високі показники хоча б за одним із них. Сам термін «обдарованість» автор воліє замінити на термін «потенціал». Багато концепцій та моделей обдарованості спираються на розробки Дж.Рензуллі, розвиваючи та доповнюючи їх.

Робота над проблемою обдарованості триває і на сучасному етапі. Важливим є те, що сучасні дослідники розглядають обдарованість не як статичне поняття, а як динамічну характеристику, яка існує тільки в розвитку. Так, групою російських дослідників під керівництвом Д.Б. Богоявленського та В.Д. Шадрікова запропоновано таке формулювання поняття обдарованості – це якість психіки, яка

системно розвивається протягом усього життя людини та визначає можливість досягнення людиною більш високих результатів порівняно з іншими людьми в одному чи кількох видах діяльності [1].

Проблема обдарованості та її розвитку актуальна і для українських дослідників. Наприклад, цінними є результати досліджень В.О. Моляка та О.Л. Музики, в яких представлено особливості взаємодії вікових, соціально-психологічних і суб'єктно-ціннісних чинників у розвитку творчо обдарованої особистості [3].

Аналізуючи різні підходи до проблеми обдарованості, постає закономірне запитання: який із них є найбільш виваженим і правильним? Відповідь на це запитання кожна людина, кожен вчитель та вихователь, кожен педагогічний колектив шукає самотійно.

Педагогічний колектив та психологічна служба гімназії «Міленіум» №318 теж мають власний погляд на проблему обдарованості. Ми вважаємо, що всі діти – обдаровані! Кожна дитина, яка переступає поріг нашого навчального закладу, сприймається як унікальна й неповторна особистість із притаманними лише їй індивідуальними особливостями. Таке ставлення відповідає напряду роботи всієї гімназії, метою якої є розвиток творчого потенціалу дитини з урахуванням її індивідуальних можливостей та соціальної ситуації розвитку. В гімназії кожен її учень має можливість не лише оволодівати знаннями, долаючи шлях від учня-початківця до випускника під керівництвом висококваліфікованих педагогів, а й розкривати та шліфувати свої здібності й уміння в різноманітних гуртках, творчих колективах, шкільному театрі, туристичному клубі, спортивних секціях.

Вивчення індивідуальних особливостей кожної дитини – справа не одного дня. Перша зустріч з майбутніми першокласниками відбувається задовго до 1-го вересня. Щороку навесні діти 5–7 років у супроводі своїх батьків приходять до гімназії з метою ознайомлення з навчальним середовищем. Вони спілкуються з учителями, учнями, беруть участь у спільних виховних заходах. Батьки мають можливість отримати кваліфіковані консультації логопеда, психолога, вчителя та шкільного лікаря з питань успішної адаптації майбутнього першокласника до навчання.

Традиційним є День відкритих дверей, коли батьки мають нагоду зустрітися з адміністрацією гімназії та членами психолого-педагогічної комісії з прийому дітей до першого класу. Вони отримують інформацію про гімназію, особливості навчання та умови вступу до неї. Потрібно зазначити, що в гімназії немає конкурсного відбору – до першого

класу зараховуються діти, які проживають у мікрорайоні навчального закладу.

Прийом дітей проводиться у формі доброзичливої співбесіди з учителем у присутності батьків. Метою співбесіди є з'ясування рівня загального розвитку дитини, її функціональної готовності до систематичного навчання та здатності до вивчення дисциплін. Під час співбесіди не перевіряється вміння дитини читати, писати, рахувати. Спілкування з логопедом має виявити рівень сформованості фонематичних процесів. За результатами виконання діагностичних завдань, у разі потреби, спеціаліст може надати індивідуальні рекомендації щодо виправлення виявлених вад мовлення. Шкільний психолог в ігровій формі за допомогою спеціальних методик визначає рівень психологічної готовності дитини до навчання в школі, надає батькам поради щодо того, як допомогти дитині підготуватися до нового етапу в житті.

Така копітка робота дає можливість психолого-педагогічній комісії з прийому до першого класу скласти особисту розширену психолого-педагогічну характеристику, яка є підґрунтям для побудови перспектив формування особистості дитини та розроблення індивідуального плану розвитку. Тісна співпраця вчителя, вихователя, логопеда, психолога забезпечує умови успішної підготовки всіх учнів до вступу та подальшого навчання в гімназії.

Протягом періоду навчання дитини в початковій школі основні завдання психологічної служби – спостереження за процесом шкільної адаптації, моніторинг розвитку когнітивних процесів та спільна з педагогами робота з розвитку потенціалу дитини. На цьому етапі важливо навчити школяра вчитися й із зацікавленістю отримувати нові знання, спілкуватися з однолітками й ставитися до вчителя як наставника та партнера, сприймати себе як унікальну особистість та прагнути розвивати свої здібності. Все це можливо лише за умови співпраці вчителя початкової школи, вчителів, які викладають окремі

предмети, та фахівців психологічної служби. Потрібно зазначити, що індивідуальні особливості дитини можуть не лише забезпечувати ефективність тієї чи іншої діяльності. Часто обдаровані діти дуже складні у спілкуванні, занадто рухливі, недисципліновані, потребують від педагогів надзвичайних зусиль в організації навчально-виховного процесу. І тут важливо знайти підхід до кожної дитини, бо треба не лише навчити, але й виховати особистість, здатну прагнути та досягати успіхів!

Керуючись принципом індивідуалізації та диференціації процесу навчання, педагоги розробляють методичні та навчальні посібники, завдання, практичні вправи, що відповідають уявленням й уподобанням, здібностям та інтересам сучасного учня. Застосовують у своїй педагогічній практиці нетрадиційні методи роботи.

Наприклад, щоб розвинути пізнавальний інтерес у своїх вихованців, учителі під час відпочинку на групі продовженого дня або перерв проводять годину «вільних справ», коли кожен учень може обрати заняття до душі. Хтось зацікавлено малює, хтось схопив книжку, хтось пазли, конструктор, настільну гру, а деякі діти намагаються зрозуміти, як працює якийсь пристрій. Можливо, саме з таких дітей у майбутньому виростуть видатні інженери-винахідники, а сьогодні вони пізнають у такий спосіб світ техніки. Ось і є над чим замислитися вчителю, дати слушну пораду батькам.

З переходом до п'ятого класу наші учні стають гімназистами. А в роботі з ними у педагогічного колективу розпочинається новий етап. Діти не лише отримують знання з нових предметів на уроках, займаються в гуртках, але й змінюються особистісно. Психологічна служба на цьому етапі здійснює моніторинг адаптації дітей до нових умов навчання, а також значну увагу приділяє розвитку психологічної

культури учнів: діти дізнаються про те, хто такий психолог, чим він займається, коли, навіщо і як до нього можна і треба звертатися. Це є дуже важливим, особливо для «нестандартних» дітей, індивідуальні особливості яких часто заважають їм у спілкуванні з однолітками, вчителями, батьками, у реалізації свого, навіть високого потенціалу. Вчителі та психологи заохочують учнів самотійно звертатися за психологічною допомогою, ставити запитання, намагатися краще пізнати себе та розвинути свої здібності. Водночас продовжується і моніторинг психічного розвитку кожної дитини, але на цьому етапі, зважаючи на вікові особливості, акцент переноситься з когнітивної сфери на особистісну.

Продовжується і співпраця психологічної служби з педагогами – викладачами різних предметів та класними керівниками. За результатами діагностики надаються рекомендації щодо організації навчального процесу з окремими учнями: когось краще опитувати на початку уроку, а іншого – в середині або наприкінці уроку; є учні, яким контрольні завдання бажано розподіляти на частини, щоб уникнути впливу стомлення на результат тощо. Окремі психологічні рекомендації отримують класні керівники щодо організації позакласної роботи. Мета цієї роботи – виявити та розвинути здібності кожної дитини, підтримати її бажання займатися улюбленою справою.

У восьмому класі розпочинається робота з профорієнтації. Психологи та педагоги допомагають дітям зорієнтуватися в світі професій, обрати свій напрям діяльності та заздалегідь усвідомлено готуватися до одного з найважливіших виборів у своєму житті. Це має велике значення, оскільки підліток, який бачить перед собою серйозну, дорослу, далеку, але таку жадану мету, змінює своє ставлення до навчання та життя в цілому. Необхідно, щоб ця мета обиралася ним самотійно, але відповідно до індивідуальних особливостей та власного потенціалу, а також щоб вона мала позитивну соціальну спрямованість. Зробити вибір правильно, перевірити свої можливості та виявити здібності допомагає участь в учнівських олімпіадах, наукових дослідженнях у рамках Малої академії наук, творчих конкурсах тощо. Варто звернути увагу на те, що олімпіади, конкурси-захисти МАН та інші змагальні заходи – це не лише можливість проявити себе, це й дуже серйозне випробування для учнів, результат якого залежить не тільки від рівня знань, умінь та здібностей, а й від психологічної стійкості, вміння діяти в незвичних умовах, вирішувати нестандартні завдання

тощо. З метою психологічної підготовки учнів до цих заходів проводяться спеціальні заняття, під час яких психологи навчають дітей засобів саморегуляції в екстремальних умовах та боротьби зі стомленням, виховують віру в свої сили і прагнення досягти вершин.

Під час навчання в старших класах зростає навчальне навантаження учнів (як у школі, так і поза її межами), підвищується й рівень тривоги щодо результатів навчання та вибору подальшого життєвого шляху. Тому зі старшокласниками фахівці психологічної служби проводять роботу щодо моніторингу рівня стомленості та емоційних станів, за результатами якої відповідні рекомендації отримують як самі учні, так і педагоги та, за потреби, батьки. В старшокласників особистісні якості вже майже сформовані, тому основне завдання на цьому етапі – забезпечити їм індивідуальний супровід на їхню вимогу. Вони вже самі звертаються до психологів із запитаннями та запитамі, а фахівці-психологи надають відповідну допомогу. Крім того, продовжується робота з психологічної підготовки до олімпіад, конкурсів-захистів МАН, творчих конкурсів, результати яких на цьому етапі можуть вплинути на подальший життєвий шлях.

Завдяки постійній співпраці з психологічною службою в школярів виникає зацікавленість психологією як наукою. Розвитку цієї зацікавленості сприяє діяльність Київської Малої академії наук «Дослідник». Психологічна служба допомагає кожній дитині, в якій виникло таке бажання, обрати тему, що відповідає її запитам, та супроводжує в процесі роботи над нею. Це дає учням змогу не лише досягти успіхів у конкурсів-захисті робіт МАН, але й краще пізнати себе й інших людей, вдосконалити свої здібності.

Окремо розглянемо питання щодо підготовки школярів до учнівських олімпіад з педагогіки та психології. Проведення такої олімпіади дає можливість старшокласникам, які схильні до педагогічної діяльності, перевірити свої здібності та впевнитися у виборі майбутньої професії. Але, як відомо, предмет «Психологія» вивчається лише в 11-му класі за варіативною складовою навчального плану, а предмет «Педагогіка» не вивчається взагалі. Як у такому разі виявити обдарованих дітей і підготувати їх до олімпіади? Вважаємо, що вся робота з психолого-педагогічного супроводу навчально-виховного процесу та кожної окремої дитини впродовж одинадцятирічного навчання в школі і є головною складовою цієї підготовки. І результати наших дітей на олімпіадах з педагогіки та психології всіх рівнів це підтверджують. Так, у 2011 та 2012 роках наші гімназистки Анастасія Краєвська та Олександра Бернацька стали переможцями IV етапу Всеукраїнської учнівської олімпіади.

Найкраща оцінка для педагогічного колективу і психологічної служби гімназії – це результати наших учнів та випускників, їхні перемоги, успішний подальший життєвий шлях. А отже, ми переконані,

що напрям розв'язання проблеми обдарованості в рамках нашої гімназії обрано правильно.

Література

1. *Рабочая* концепция одарённости / Под ред. Д.Б. Богоявленской, В.Д. Шадрикова. – М.: Магистр, 1998. – 68 с.
2. *Психология* индивидуальных различий. Тексты / Под ред. Ю.Б. Гиппенрейтер, В.Я. Романова. – М.: Изд-во МГУ, 1982. – 320 с.
3. *Здібності*, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень / За ред. В.О. Моляко, О.Л. Музики. – Житомир: Рута, 2006. – 320 с.
4. *С.Л. Рубинштейн*. Основы общей психологии / С.Л. Рубинштейн. – СПб.: Питер, 2002. – 720 с.
5. *Педагогика*: учеб. для вузов / Под ред. Л.П. Крившенко. – М.: ТК Велби: Проспект, 2004. – 432 с.

Анотації

Марина НАРОВЛЯНСЬКА, Олена БАБКИНА Розв'язання проблеми обдарованості в умовах сучасної гімназії

У статті розглянуто різні погляди на проблему обдарованості. Розкрито підходи до розв'язання означеної проблеми, на яких базується діяльність педагогічного колективу гімназії «Міленіум» №318. Особливу увагу приділено основним напрямкам роботи психологічної служби з обдарованими дітьми різних вікових груп.

Ключові слова: обдарованість, здібності, психічний розвиток, олімпіади, творчі конкурси, психолого-педагогічний супровід.

Марина НАРОВЛЯНСКАЯ, Елена БАБКИНА Решение проблемы одарённости в условиях современной гимназии

В статье рассматриваются разные взгляды на проблему одарённости. Раскрыты подходы к решению данной проблемы, на которых базируется деятельность педагогического коллектива гимназии «Миллениум» №318. Особое внимание уделено основным направлениям работы психологической службы с одарёнными детьми различных возрастных групп.

Ключевые слова: одарённость, способности, психическое развитие, олимпиады, творческие конкурсы, психолого-педагогическое сопровождение.

Maryna NAROVLYANSKA, Olena BABKINA Solving the problem of giftedness in the conditions of modern gymnasium

The article considers different views on the problem of giftedness. Revealed approaches to solving this problem, on which is based the activities of the teaching staff of the gymnasium «Millennium» №318. Special attention is paid to the main directions of work of psychological service with gifted children of different age groups.

Keyword: giftedness, abilities, psychological development, subject competitions, creative competitions, psychopedagogical support.